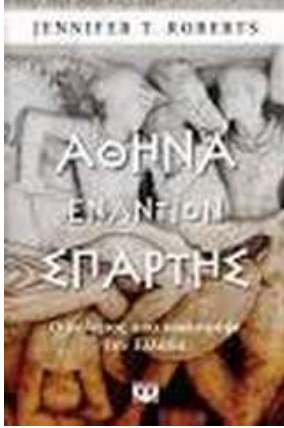

Σφαγή στη Μήλο

(αντίστοιχο κεφάλαιο στο έργο της *Jennifer T. Roberts*
«ΑΘΗΝΑ ENANTION ΣΠΑΡΤΗΣ»)

Το 416 π.Χ. οι Αθηναίοι ανέλαβαν μία εκστρατεία η οποία έχει μείνει ως όνειδος στην Ιστορία και καθόρισε σε μεγάλο βαθμό τη φιλοσοφία τους σχετικά με τις διεθνείς σχέσεις, ίσως περισσότερο απ' ό,τι θα έπρεπε. Έστειλαν μία ικανή στρατιωτική δύναμη να επαναφέρει τη Μήλο στην Αθηναϊκή Αυτοκρατορία. Η Μήλος, που βρίσκεται περίπου 80 μίλια ανοιχτά

των πελοποννησιακών ακτών και ήταν μία από τις ελάχιστες σπαρτιατικές αποικίες, ήταν το μόνο νησί των Κυκλάδων που είχε αποφύγει να ενταχθεί στη Δηλιακή Συμμαχία, επιθυμώντας να παραμείνει ουδέτερο στον πόλεμο.³² Ο Νικίας είχε προσπαθήσει να το υποτάξει το 426 π.Χ. με 60 πλοία και 2.000 οπλίτες, αλλά δίχως επιτυ-

χία· αφού εισέβαλε στο νησί, οι Αθηναίοι απαίτησαν φόρο υποτελείας, αλλά αυτός δε φαίνεται να κατεβλήθη ποτέ.³³

Στη συνέχεια το σχέδιο αυτό προφανώς ξεχάστηκε, έως ότου κάτι παρακίνησε τους Αθηναίους να αναλάβουν και πάλι δράση - ίσως η ενόχληση για την κατάρρευση της νέας τους συμμαχίας στην ηπειρωτική Ελλάδα, ίσως κάτι άλλο. Κι έτσι, δέκα χρόνια αργότερα, σε μια περίοδο γενικής ειρήνης, συγκέντρωσαν έναν αξιοσημείωτα μεγάλο στόλο -30 δικά τους πλοία, έξι πλοία από τη Χίο και δυο από τη Λέσβο- καθώς και 1.600 δικούς τους οπλίτες, 300 τοξότες και 20 έφιππους τοξότες Αθηναίους, συν 1.500 συμμάχους οπλίτες. Η δύναμη αυτή ήταν αρκετά μεγάλη για να επιτεθεί εναντίον ενός κράτους που μπορούσε να παρατάξει στο πεδίο της μάχης το πολύ 500 άνδρες.³⁴

Αφού αποβιβάστηκαν στο νησί με τα στρατεύματά τους, οι Αθηναίοι στρατηγοί Κλεομήδης και Τισίας έστειλαν πρέσβεις να συζητήσουν με τους Μηλίους. Η Μήλος είχε προφανώς ολιγαρχικό καθεστώς εκείνη την εποχή, διότι η μηλιακή ηγεσία δεν ήταν πρόθυμη να φέρει τους πρέσβεις ενώπιον της λαϊκής συνέλευσης, φοβούμενη μήπως ο πληθυσμός υποκύψει στον φόβο του και ταχθεί αμέσως με το μέρος τους. Αντιθέτως, ζήτησαν από τους πρέσβεις να συζητήσουν το ζήτημά τους με τους αξιωματούχους και «τους ολίγους». Οι πρέσβεις συμφώνησαν, προτείνοντας να γίνει ένας άμεσος διάλογος αντί για μακρούς μονολόγους και εξαιρώντας από τη συζήτηση οποιαδήποτε αναφορά περί δικαιοσύνης - μία βολική προϋπόθεση, αφού αυτά που είχαν να πουν ήταν τόσο εμφανώς άδικα, στην πραγματικότητα έμοιαζαν αποκρουστικά. Ως προς το τι μέρος του διαλόγου που παρουσιάζεται στην Ιστορία του Θουκυδίδη αντικατοπτρίζει όσα πραγματικά ειπώθηκαν στη Μήλο και τι αντιπροσωπεύει τη σκέψη του ίδιου του ιστορικού πάνω στην εξουσία και στη διαφθορά που αυτή φέρνει δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι. Από όλα τα λόγια που αναφέρονται στο έργο του Θουκυδίδη, εκείνα που ειπώθηκαν στη Μήλο είναι πιθανώς τα λιγότερο αξιόπιστα. Κάποιοι Μηλιοί ωστόσο και πολλοί Αθηναίοι ήταν διαθέσιμοι ως πηγές κι έτσι δε θα πρέπει να αποκλείσουμε την πιθανότητα ο πυρήνας της συζήτησης να έλαβε χώρα όπως τον αναφέρει ο Θουκυδίδης.³⁵

Οι Αθηναίοι παρουσιάζονται να λένε, φανείτε ρεαλιστές: στον πραγματικό κόσμο, οι δυνατοί κρατούν όλα τα χαρτιά και οι αδύναμοι πρέπει να κάνουν συμβιβασμούς. Οι Μηλιοί από την πλευρά τους θέτουν τρεις λόγους για τους οποίους αρνούνται να υποταχθούν στους Αθηναίους: την ελπίδα, τη σπαρτιατική βοήθεια και τη θεϊκή συνδρομή. (Πιο άμεσα, το μόνο

στο οποίο μπορούσαν να βασιστούν οι Μήλιοι ήταν οι 500 στρατιώτες τους, και αυτό δεν αρκούσε.) Η τριάδα της ελπίδας, των Σπαρτιατών και των θεών είναι το θουκυδίδειο ισodύναμο της χίμαιρας. Στο τέλος, ούτε η ελπίδα των Μηλίων ούτε η μητρόπολή τους η Σπάρτη ούτε οι θεοί που λάτρευαν μπόρεσαν να τους σώσουν.

Οι απειλητικοί, περιφρονητικοί Αθηναίοι περιγέλασαν τους Μηλίους για το πείσμα τους και την αισιοδοξία τους. Η ελπίδα, είπαν, «είναι μια παρηγοριά που μπορεί να σας βλάψει», εκτός αν μπορείτε να την υποστηρίξετε με μέσα, τα οποία προφανώς δε διαθέτετε.³⁶

Όσο για τους Σπαρτιάτες, είπαν οι Αθηναίοι, ισχυρίζεστε ότι δε θα θελήσουν να σας προδώσουν επειδή είστε άποικοί τους και ότι θα φανούν κακοί αν σας εγκαταλείπουν. Το να προστρέξουν όμως σε βοήθειά σας θα είναι μια πολύ ριψοκίνδυνη υπόθεση, διότι ελέγχουμε τη θάλασσα ενώ αυτοί όχι. Έχετε την εντύπωση ότι οι Σπαρτιάτες αναλαμβάνουν με ευκολία κινδύνους; Εμείς σίγουρα δεν έχουμε τέτοια εντύπωση.³⁷

Περισσότερο σοκαριστικό για ένα ελληνικό ακροατήριο ήταν πως οι Αθηναίοι απέρριψαν τον ισχυρισμό των Μηλίων ότι θα τους έσωζε η ευσεβεία τους - ότι οι θεοί δε θα έμεναν άπραγοι και δε θα άφηναν τους δίκαιους να καταστραφούν.³⁸ Τώρα είναι που ο Θουκυδίδης αποκαλύπτει τη διάβρωση του αθηναϊκού χαρακτήρα σε όλη την προσβλητική υποκρισία της. Απαντούν οι πρέσβεις,

Αλλά κι εμείς νομίζουμε ότι δε θα μας λείψει η ευμένεια των θεών. Διότι σε ό,τι ζητούμε και πράττουμε δεν απομακρυνόμαστε κατά κανέναν τρόπο από ό,τι οι άνθρωποι πιστεύουν σε σχέση με τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις, ή από τις ανθρώπινες επιθυμίες και σκοπούς τους. Καθόσον ως προς τους μεν θεούς πιστεύουμε, ως προς δε τους ανθρώπους καλώς γνωρίζουμε, ότι ωθούμενοι ανέκαθεν από ακάθεκτη φυσική ορμή, άρχουν παντού, όπου η δύναμή τους είναι επικρατέστερη. Τον νόμο αυτό ούτε εμείς τον φτιάξαμε, αλλά προϋπήρχε, ούτε υπήρξαμε οι πρώτοι που τον εφαρμόσαμε.³⁹

Βλέπουμε εδώ γιατί τόσοι πολλοί Έλληνες φοβούνταν τους σοφιστές με τα υπέροχα λόγια τους, που μπορούσαν να κάνουν τον χειρότερο σκοπό να εμφανίζεται ως ο καλύτερος. Οι Αθηναίοι τώρα έχουν ρίξει τις μάσκες τους και φαίνονται όχι μόνο ως αναίσχυντοι ιμπεριαλιστές, αλλά και ως άνθρωποι χωρίς καμία σεμνότητα έναντι των θεών - ως ένοχοι ύβρεως. Οι κακεντρεχείς Αθηναίοι πρέσβεις δεν κάνουν καμία πραγματική απόπειρα να πείσουν τους Μηλίους να παραδοθούν και να αποφύγουν μια πολιορκία η οποία θα τελειώσει με τον θάνατό τους. Στην πραγματικότητα, δείχνουν χαιρεκακία για την αδυναμία των Μηλίων. Η έκβαση του διαλόγου ήταν προβλέψιμη. Οι Μήλιοι ολιγάρχες ένιωσαν υποχρεωμένοι από την τιμή τους να απορρίψουν την αθηναϊκή προσφορά. Οι Αθηναίοι πολιορκήσαν την πόλη. Οι Μήλιοι προέβαλαν σθεναρή αντίσταση, επιχειρώντας ακόμη και μία έξοδο σε κάποια φάση, και στην πραγματικότητα οι Αθηναίοι χρειάστηκε να στείλουν ενισχύσεις για να φέρουν την πολιορκία σε αίσιο πέρας· δεν ήταν ο περίπατος που περίμεναν, αν και είχαν δίκιο ότι οι Σπαρτιάτες ήταν υπερβολικά φοβισμένοι από το αυτοκρατορικό ναυτικό για να προστρέξουν σε βοήθεια του συμμάχου τους. Έπειτα όμως από δέκα μήνες, η προδοσία έκανε τη δουλειά της μέσα από τα τείχη και όταν η πόλη παραδόθηκε στους Αθηναίους, αυτοί σκότωσαν όλους τους άρρενες μάχιμης ηλικίας που έπεσαν στα χέρια τους και πούλησαν ως δούλους όλες τις γυναίκες και τα παιδιά. Όπως το συνηθίζει, ο Θουκυδίδης δε μας λέει πώς θανατώθηκαν οι άνδρες της Μήλου, αλλά απλώς αναφέρει το γεγονός. Στη συνέχεια, οι Αθηναίοι εγκατέστησαν 500 δικούς τους αποίκους στο νησί, αλλά γνωρίζουμε από τον Ξενοφώντα και τον Πλούταρχο ότι έπειτα από τη νίκη του στη μάχη των Αιγός Ποταμών το 405 π.Χ., ο Σπαρτιάτης ναύαρχος Λύσανδρος έφερε και εγκατέστησε πίσω στην πατρίδα τους όσους Μηλίους είχαν γλιτώσει από τη σφαγή.⁴⁰ Πιθανώς οι Σπαρτιάτες, αν και δεν πήγαν να σώσουν τους Μηλίους την ώρα της ανάγκης τους, είχαν τουλάχιστον εξασφαλίσει καταφύγιο για τους λίγους επιζώντες της σφαγής στη δεκαετία που μεσολάβησε.

Τα λόγια των Αθηναίων στη Μήλο απηχούν τον σκληρό λόγο τους προς τη Σπάρτη στο Βιβλίο Α': «Είναι αιώνιος νόμος», αναφέρει ο Θουκυδίδης πως είπαν εκεί, «ο δυνατός να εξουσιάζει τον αδύναμο».⁴¹ Τα λόγια τους, συνδυαζόμενα με τις δολοφονικές πράξεις τους στη Μήλο και αλλού, έχουν οδηγήσει τον Θουκυδίδη να θεωρηθεί ως ο ιδρυτής του ρεαλισμού, και ένας κατακλυσμός μελετών που ξεκίνησε τον 20ό αιώνα και συνεχίζεται τον 21ο αιώνα ερευνά το τι ακριβώς είδους ρεαλιστής ήταν.⁴² Δεν υπάρχει όμως κανένας λόγος να πιστέψουμε ότι αυτά που έλεγαν οι συμπατριώτες του έβρισκαν σύμφωνο τον Θουκυδίδη.

Η τραγική αφήγηση του ιστορικού της πτώσης της Αθήνας από τα ύψη που είχε φτάσει την εποχή του Περικλή είναι γεμάτη με αίμα και φρίκη, διαμάχες και εξαπάτηση, ελπίδες που γεννιούνται και χάνονται, αλλά η θλίψη και το πάθος δεν απέχουν ποτέ πολύ από την επιφάνεια.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

32. Η προσοχή των μελετητών σε αυτό το επεισόδιο αφιερώνεται στον διάλογο που παρουσιάζεται στο κείμενο του Θουκυδίδη, όμως σχετικά με ιστορικά ερωτήματα που αφορούν τη Μήλο, βλ. M. Seaman, «The Athenian Expedition to Melos in 416 B.C.», *Historia* 46 (1997), σ. 385-418.

33. Θουκυδίδης 3.91.1-3.

34. Θουκυδίδης 5.84.1.

35. Υπάρχουν πολλά εξαιρετικά κείμενα για τον μηλιακό διάλογο εκτός από τη μακρά ανάλυση στο βιβλίο των A.W. Gomme, A. Andrewes και K.J. Dover, *A Historical Commentary on Thucydides*, 5 τόμοι (Οξφόρδη: Oxford University Press, 1945-81), τ. 4, σ. 155-92, βλ. ιδίως C.W. Macleod, «Form and Meaning in the Melian Dialogue», *Historia* 23 (1974), σ. 385-400, και A.B. Bosworth, «The Humanitarian Aspect of the Melian Dialogue», *Journal of Hellenic Studies* 113 (1993), σ. 30-44.

36. «Παρηγοριά που μπορεί να σας βλάψει»: Θουκυδίδης 5.103.1.

37. Θουκυδίδης 5.107-8.

38. Θουκυδίδης 5.104.

39. Θουκυδίδης 5.105.1-2.

40. Ξενοφών *Ελληνικά* 2.2.9' Πλούταρχος *Λύσονόρος* 14.3.

41. Θουκυδίδης 1.76.2.

42. Για απόψεις ως προς τον ρεαλισμό του Θουκυδίδη, βλ. R. Gilpin, «The Theory of Hegemonic War», *Journal of Interdisciplinary History* 18 (1988), σ. 591-613' D. Garst, «Thucydides and Neorealism», *International Studies Quarterly* 33 (1989), σ. 3-27· M. Doyle, «Thucydidean Realism»,

Review of International Studies 16 (1990), σ. 223-37' P. Ahrens Dorf, «Thucydides' Realistic Critique of Realism», *Polity* 30 (1997), σ. 231- 65· και W.J. Korab-Karpowicz, «How International Relations Theorists Can Benefit by Reading Thucydides», *The Monist* 89 (2006), σ. 232-44.